

ЦІНА ПІДПОРЯДКУВАННЯ ЗАКОНУ - ВИМІРНИК ВАРТОСТІ ЛЕГАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто сутність ціни підпорядкування закону та наведені розрахунки її складових. Зроблено висновок, що занадто висока ціна функціонування в межах законів штовхає українські підприємства в позалегальну економіку.

Тіньова економіка істотно впливає на всі сторони економічної діяльності, на політичне і суспільне життя кожної країни. В загальносвітовому масштабі частка тіньової економіки оцінюється в

5-10 % від ВВП. В африканських країнах цей показник сягає 30 %, в Чехії - 18 %, в Росії - 40 % [1]. Частка тіньової економіки в Україні в 1995 р. становила понад 40 % від реального ВВП [2]. Де-

хто з експертів називає навіть більшу величину — 50—60 % [3, 4]. За оцінкою Світового банку рівень тіньового сектора економіки України в 1999 році становив 47-51 % [5].

У Посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році" зазначається, що тіньовий сектор економіки в Україні становить близько 50 % від ВВП [6].

Отже, на сьогодні тіньова економіка в Україні набула таких масштабів, що в поєднанні із загальною криміналізацією суспільства загрожує самим економічним підвалинам нашої держави, її економічній та соціальній безпеці. На думку авторів, ґрунтовне пояснення причин існування тіньової економіки дає теорія трансакційних витрат. За цією теорією позалегальна економічна діяльність зумовлена в першу чергу високими трансакційними витратами, що пов'язані з функціонуванням у межах закону. Це, головним чином, такі складові трансакційних витрат, як витрати укладення контракту, витрати специфікації та захисту прав власності і витрати захисту від третіх осіб.

Витрати укладення контракту - це витрати, що пов'язані з юридичним або позалегальним (неофіційним) оформленням угоди. **Витрати специфікації та захисту прав власності містять:** витрати на утримання судів, арбітражу; витрати часу і ресурсів, що потрібні для відновлення прав, які порушено під час виконання контракту, а також втрати від незадовільної специфікації прав власності і ненадійного захисту. **Витрати захисту від третіх осіб** - це витрати на захист від претензій третіх осіб (держави, організованої злочинності тощо) на частину корисного ефекту, що отримується в результаті угоди [7]. Ернандо Де Сото пропонує об'єднати ці витрати одним терміном, визначити їх як "ціна підпорядкування закону". Вони містять у собі [8]:

- *витрати доступу до закону*, до яких належать: витрати на реєстрацію підприємства (юридичної особи), на отримання ліцензії, на відкриття рахунку в банку, на отримання юридичної адреси та виконання інших формальностей;

— *витрати продовження діяльності у межах закону*, що пов'язані з необхідністю: сплати податків; виконання вимог закону в сфері трудових відносин (тривалість робочого дня, мінімальна зарплата, соціальні гарантії); сплати судових витрат при вирішенні конфліктів у межах легальної судової системи.

Слід зазначити, що ціна підпорядкування закону містить не тільки прямі витрати, а й витрати часу на виконання тих чи інших процедур. Витрати часу також можна оцінити в грошовому еквіваленті, помножуючи їх на величину альтернативної вартості праці (заробітну платню при альтернативній зайнятості).

Розглянемо першу складову ціни підпорядкування закону, а саме витрати доступу до закону, серед яких, як свідчать дослідження авторів, найсуттєвішими для українських підприємців є витрати на реєстрацію та отримання ліцензії. Реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності регламентується на сьогодні статтею 8 Закону України "Про підприємництво" від 07.02.1991 р., в яку зміни і доповнення вносились чотири рази, та постановою Кабінету Міністрів України "Про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності" № 740 від 25.05.1998 р. Процес підготовки та реєстрації потребує значної кількості документів, значного часу на їх оформлення та значної суми коштів.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) оцінює вартість відкриття в Україні власної справи (реєстрація, ліцензування, здійснення необхідних формальностей) у 1069\$, що перевищує середній річний дохід. У багатьох штатах США можна легко заснувати нову справу менш ніж за 200\$, і навіть у деяких країнах Латинської Америки, де ведення бізнесу передбачає порівняно більші витрати, відповідна цифра коливається між 600\$ та 800\$. Так само важливо, що час, необхідний для відкриття власної справи в Україні, становить від кількох днів до кількох тижнів, тоді як, наприклад, у Колумбії створення корпорації займає від 12 до 15 хвилин [9].

У країнах з розвинутою ринковою економікою реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється органами юстиції, а в нас усе це віднесено до компетенції органів виконавчої влади, до того ж реєстрація розглядається не як реалізація державно-владної функції, а як виконання певного виду послуг цивільно-правового характеру. Таким чином, реєстрація перетворюється у джерело доходу, а не адміністративний інститут контролю, що призводить до зловживань при розв'язанні цих питань з боку службовців державного апарату.

За даними останнього дослідження щодо стану малого бізнесу в Україні, яке було проведене МФК, у 1999 р. власникові малого підприємства для одержання свідоцтва про реєстрацію потрібно було витратити в середньому 11 календарних днів (законодавче встановлений термін — 5 днів, при прискоренні - 1 день), а весь процес реєстрації тривав у середньому 18 календарних днів. Плата за реєстрацію також визначена законом і становить для юридичних осіб 7 неоподатковуваних мінімальних доходів громадян (119 грн.) або 21 (357 грн.) - за прискорену процедуру. Однак це стосується лише офіційної плати органу реєстрації. На практиці при реєстрації підприємці несуть також інші видатки, включаючи різні витрати, пов'язані із збиранням та погодженням документів, а також неофіційні витрати, аби сприяти реєстрації. Офіційні витрати, згідно з дослідженням,

у середньому становили від 145 до 750 грн., якщо підприємець займався реєстрацією самостійно; якщо ж він користувався послугами посередників, то в середньому це обходилося у 724 грн. [10]. За даними інших фахівців, зокрема Варналія З. С., послуги посередників коштують підприємцям 600-1200 грн. [11].

Ще дорожчою є реєстрація товариств. Дані щодо витрат на реєстрацію товариств з обмеженою відповідальністю і закритих акціонерних товариств в Росії і Україні наведено в табл. 1.

Ліцензування на сьогодні регламентується Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 01.06.2000р. № 1775. Раніше процес ліцензування регламентувався постановою Кабінету Міністрів України від 17.05.1994 р. № 316 "Про Положення про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення окремих видів діяльності" та статтею 4 Закону України "Про підприємництво", зміни до якої вносились більше ніж 20 разів. На початку дії цього закону було передбачено 11 видів діяльності, які підлягають ліцензуванню, але нині існує безпідставна тенденція до збільшення таких видів діяльності. Безпідставно ліцензуються і види діяльності, і види робіт, дозвіл (ліцензію) на які видає значна кількість міністерств, відомств та органів місцевої влади. На даний час 831 органу виконавчої влади надано право видачі ліцензій. В останній редакції Закону "Про підприємництво" було зазначено 46 видів ліцензій на майже 100 видів діяльності.

Прийнятий новий Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" передбачає 60 видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Бюрократичні дії органів державної виконавчої влади перетворились у "нормотворчу" діяльність, яка суперечить вимогам законодавства. Так, порушуючи постанову КМУ від 17.05.94 р. № 316 (п. 4 положення,) де визначено, що термін дії ліцензії не може бути меншим ніж три роки, райдержадміністрації м. Києва видають ліцензії терміном від кількох місяців до одного року (ліцензії в сфері роздрібною торгівлі видаються не на вид діяльності, а на кожне торгове місце), створюючи додаткові можливості поповнення місцевих бюджетів за рахунок незаконних стягнень з підприємців.

Як свідчать дослідження, на сьогодні в Україні витрати *продовження діяльності в межах закону* (друга складова ціни підпорядкування закону) знаходяться на занадто високому рівні. В першу чергу це стосується витрат, пов'язаних з необхідністю сплати податків. Міжнародною фінансовою корпорацією під час останнього дослідження розвитку підприємництва в Україні було опитано 900 керівників малих підприємств у 12 містах України [10]. За результатами дослідження мож-

Таблиця 1

Країна	Організаційно-правова форма	Реєстрація засновниками	Реєстрація за допомогою посередницької фірми
Росія [12]	ТОВ	4-31 день, 230\$	4-31 день, 512\$
	ЗАТ	1,5-3 міс., 1840\$	21 день, 2000\$
Україна (за даними авторів)	ТОВ	7-30 днів 250\$	4-15 днів, 350-600\$
	ЗАТ	35 днів - 3 міс., 1500-1900\$	30-45 днів, 3000-5000\$

на зробити висновок, що основною перешкодою для розвитку підприємництва в Україні є надмірний податковий тиск. Так, 83 % респондентів відзначило високі ставки податків, 68 % - велику кількість податків і 39 % - часті зміни податкової звітності. Це призводить до приховування доходів від оподаткування. За даними опитування українських бізнесменів, яке проводила МФК, 14 % респондентів відповіли, що приховують 10% доходів, 17% опитаних - від 11 до 30%, 44 % - від 31 до 50 %, 16 % - від 51 до 70 %, а 10% - від 71 до 90% [13]. Масштаби ухилення від оподаткування в Україні вже давно набули загрозливого характеру. Ще у 1997 р., виступаючи на розширеному засіданні колегії ДПА, Президент України зазначив, що близько 50 % готівки обертається поза банком, 40 % підприємницьких структур працюють у "тіні" [14].

Це призводить до того, що додаткове податкове навантаження лягає на законослужняних платників податків або на тих, хто не може ухилитися від оподаткування. Таке становище знову провокує ухилення від сплати податків.

Незважаючи на те, що в Україні розроблено законодавчу базу, яка регламентує справляння податків, і створено адміністративні органи, які контролюють виконання законодавства суб'єктами господарювання, не можна сказати, що податкова система є ефективною і досягає мети свого функціонування. Так, на сьогодні кількість загальнодержавних і місцевих податків та зборів становить понад 30. За дослідженнями авторів, це призводить до того, що сума податків та зборів у загальній сумі доходів становить до 25 %, табл. 2.

Таблиця 2

Шляхобудівельне управління корпорації "Укравтодор"	Питома вага платежів до бюджету в доходах, %		
	1998 р.	1999 р.	2000 р.
ШБУ-24	22	23	21
ШБУ-39	17	20	18
ШБУ-60	24	20	23

Для визначення ступеня податкового тягара, зокрема у шляхобудівельній галузі, було побудовано регресійну модель. Метою побудови регресійної моделі була перевірка взаємозв'язку між розмірами прибутків підприємств та сумою податків, що їх вони сплачують. Проте в аналізі було розглянуто не тільки показники прибутків та податків, а й інші показники діяльності підприємств. В аналізі використано звітні дані чотирирічної діяльності 6 шляхобудівельних управлінь, які входять до корпорації "Укравтодор" (ШБУ-50, ШБУ-41, ШБУ-39, ШБУ-27, ШБУ-24, ШБУ-60). Це дало змогу дійти висновку, що при зростанні частки податків у доході на 1 % частка прибутку в ньому зменшується на 1,07 %. Якщо ж додати до цього ще витрати, які несуть підприємства у зв'язку з перевітками їх діяльності різними контролюючими органами, то стає зрозумілим, що ціна підпорядкування законам України є занадто високою.

В Україні діє велика кількість контролюючих органів, які, дублюючи функції один одного, створюють значні труднощі в діяльності підприємств. Виконуючи контрольно-ревізійні функції, десятки контролюючих органів діють за власними нормативами та інструктивними документами, якими встановлюються методи, порядок і періодичність контролю, які в свою чергу не погоджені і не скоординовані між собою. Різні контролюючі органи безсистемно і багаторазово вирішують одні й ті ж самі питання, перевіряють одні й

ті самі документи. Ці дії дезорганізують роботу суб'єктів малого бізнесу. Так, наприклад, Державна податкова адміністрація, яка має право законно отримати на власний рахунок 30 % від штрафних санкцій, накладених її співробітниками на підприємство, немовби керуєчись настановленням: "Поганий той інспектор, який не може знайти порушення", доводить до інспектора кварталний план збору штрафів з підприємств.

Такий підхід до оподаткування призводить до значних невинуватених державних витрат. Наприклад, документально підтверджено факт тижневої перевірки одного малого підприємства в м. Києві у 1997 р., внаслідок чого до бюджету донараховано лише 4 грн. і накладено адміністративний штраф на посадових осіб підприємства у розмірі 170 грн.; при цьому витрати податкових органів становили щонайменше 42 людино-години [15].

За даними МФК в Україні близько 30 державних органів мають право перевіряти приватні підприємства. Протягом 1999 р. кожне мале підприємство витримало в середньому 9,6 перевірок. Найактивнішими серед ревізорів виявились податківці: вони відвідали кожну фірму в середньому 2,8 рази, а кожна перевірка тривала в середньому 5,6 днів.

З вищезазначеного випливає, що доки транзакційні витрати, пов'язані з діяльністю у рамках законодавства, не будуть зменшені, доти економіка України рухатиметься в позалегалітному напрямку.

1. *Исправников В. О.* Теневой капитал: конфисковать или амнистировать? // Экономика и жизнь.- № 24, июнь 1996, с. 29.
2. *Конзий В.* Параллельные экономические миры // Финансовая Украина, 20 февраля, 1996.
3. *Гесць В.* Перешкоди економічного поступу та можливі шляхи їх подолання // Економічний часопис.- 1996.- № 10-11.-С. 10.
4. *Іванова Н. Ю., Буслаєва О. В.* Розвиток тіньової економіки в Україні // Наукові записки.- 1999.- Т. 6. Економіка.- С. 51.
5. *Чекалов С.* Испытание кодексом // Украинская инвестиционная газета, 20 февраля 2001 г., № 8 (280).- С. 8.
6. Послання Президента України до Верховної Ради України. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році.- К.,-2001.- С. 91.
7. *Олейник А.* Институциональная экономика // Вопросы экономики.- № 5, 1999, с. 150.
8. *Олейник А.* Институциональная экономика // Вопросы экономики.- № 6, 1999, с. 137.
9. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити країну-"Єднання", 1997-С.117.
10. *Ю.Якуб М., Сенчук Б.* Стан малого бізнесу в Україні. Звіт Міжнародної фінансової корпорації про опитування малих підприємств в Україні.-2000- Червень.
11. *Варналій З. С., Сергійко О. В.* Мале підприємство в країнах з перехідною економікою (проблеми державної підтримки).- Ун-т приватного права: підприємництво АПН України.-К., 1999-65с.
12. *Олейник А. Н.* Институциональная экономика: Учебное пособие.- М.: ИНФРА-М, 2000.
13. Діло,-1998.-№13.-С. 2.
14. Несплата податків - проблема державної ваги. Виступ Президента України Леоніда Кучми на розширеному засіданні колегії ДПА 19 квітня 1997 року // Фінанси України.- 1997-№6.
15. *Кожевіна Н., Ляпіна К., Ляпін Д.* Малий бізнес в Україні - заохочення чи диктат? // Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу в Україні- К., Молодіжна альтернатива.- 1998.-С. 5.

Ivanova N. Yu., Kuznetsova T. K., Babiy V. D.

THE PRICE OF THE LAW SUBORDINATION IS A MEASURE OF VALUE OF LEGAL ENTERPRISE FUNCTIONING

The article reviews the essence of the price of the law subordination and introduces calculations of its components. The conclusion is that extremely high functioning price withing the laws pusnes Ukrainian enterprises into the shadow economy.